

ETNOATRIA ÎN DACIA PREROMANĂ (plante de leac)

de

Simona Stanciu

Publicarea lucrării *Nomenclatura dacică a plantelor la Dioscorides și Pseudo-Apuleius*¹ în anul 1968, însemna deschiderea unui capitol proaspăt asupra cercetărilor privind civilizația și cultura dacilor. Era un nou aport al Școlii Arheologice Clujene în acest domeniu, fapt limpede de remarcat deoarece aceste lucrări nu au apărut în București sau Iași, ci la Cluj, în prestigioasa revistă *Acta Musei Napocensis*.

Acest fapt a fost remarcat cu pătrundere de autorul studiului menționat mai sus, C. Văczi: „Eminentul cunoscător al trecutului dacilor, deschizător de drumuri noi în aceste investigații, academicianul C. Daicoviciu nu odată a subliniat necesitatea și importanța cercetărilor care au drept scop lămurirea problemelor istorice, lingvistice și floristice legate de cuvintele dacice din cele două lucrări amintite, apreciind totodată pozitiv și binevenite contribuțiile noi ce se pot aduce în această privință. Sub îndemnul acestui apel am întreprins studiul celor două lucrări menționate, mai mult sub aspectele lor floristico-nomenclaturale”².

E cunoscut, de asemenea, că problema plantelor de leac a preocupat în egală măsură farmacopeea română, cercul de studioși din jurul Catedrei de Istoria Medicinii și a muzeului de Istoria Medicinii și Farmaciei, avându-l drept călăuzitor pe Valeriu Bologa, el însuși mare admirator, colaborator și prieten al cititorului Școlii Arheologice Clujene, Constantin Daicoviciu.

În rândurile noastre ne vom strădui să atragem atenția asupra câtorva probleme ridicate de cercetarea anterioară și contemporană:

a) *aria largă*, orientală și elenistico-romană în care sunt prezentate, pentru calitățile lor (diagnoza plantelor și folosirea lor în medicină, de la Theophrast la Dioscorides și Pseudo-Apuleius);

¹ C. Văczi, *Nomenclatura dacică a plantelor la Dioscorides și Pseudo-Apuleius (partea I)*, în *AMN*, V, Cluj, 1968, p. 59–75; *idem, ibidem*, în *AMN*, VI, Cluj, 1969, p. 115–131; *idem, ibidem*, în *AMN*, VIII, Cluj, 1971, p. 109–135.

² *Idem, op. cit.*, în *AMN*, V, Cluj, 1968, p. 59.

b) utilizarea acestor plante de către medici preoți (anterior și de șamani sau vraci) în practicile religioase, de cult și pentru vindecarea bolnavilor, și

c) persistența acestor practici de cult și medicale pe un spațiu temporal întins, uneori cu utilizarea lor în medicina populară, prin păstrarea îndelungată, uneori necurmată a tradițiilor, până chiar în zilele noastre.

a) În primul caz observațiile pornesc chiar de la izvoarele antice menționate, care prezintă *aria* vastă, în care se încadrează și lista de *plante de leac*, dacice, cu așa numitele *stațiuni de plante*, indiferent că erau *locuri umede*, nisipoase, mlăștinoase, coaste înșorite sau regiuni montane, cum e prin excelență teritoriul carpatic al Daciei preromane. Aceste *stațiuni de plante* sunt cunoscute de medicina antică și ele se întind pe trei continente: *Europa* (Hispania, Gallia, Italia, Sicilia, Sardinia, Grecia, cu regiunile și respectiv insulele: Ahaia, Etolia, Arcadia, Attica, Beotia, Corsyca, Creta, Ciclade, Epir, Lacedemonia, Melos, Focide (Phocida), Samos, Thessalia, Zakynthos, Macedonia, bineînțeles Dacia, și regiunile din nord – Istria, Illyria, Thracia, Sarmatia), *Asia*, în special *Asia Mică*, Dioscorides fiind însuși originar din Cilicia unde s-a născut și și-a petrecut o parte din anii tinereții (Bosfor, Capadocia, Caria, Chios, Cilicia, Colchida, Commagene, Bithinia, Cos, Cipru, Cyzicos, Galatia, Heracleea, Lycia, Lydia, Mysia, Pamphilia, Phrigia (=Frigia), Pisidia, Pontus, Propontida–Marea Marmara, Rhodos, Armenia, Iberia, *Media*, *India* (s.n.), Syria, Fenicia, Iudeea, Arabia și Babilonia) și *Africa de nord* (Egypt, Ethiopia, Lybia, Cyrenaica, Africa Proconsulară – Cartagina și Mauretania).

Polisemantismul informațiilor lui Dioscorides din opera sa principală *De materia medica* – Despre materia medicinală – vizând *medicina, farmacologia, botanica* și nu în ultimul rând civilizația și cultura antică mediteraneeană, este dat, și de cuprinderea vastă a întinderii la care ajunsese Imperiul roman în vremea dinastiilor iulio-claudiene și flaviene. E cunoscut că opera sa a fost scrisă în limba greacă în timpul împăraților Claudiu, Nero și Vespasian, fiind terminată în jurul anilor 77–78 e.n. Imperiul roman, tricontinental, cuprinsese deja aproape statornic în tentaculele politicii sale *Dacia liberă nord-dunăreană*, puterea romană instalându-se temeinic pe Dunărea centrală (Pannonia), cu iazygii între Dunăre și Tisa, și, pe Dunărea de Jos (Moesia cu Dobrogea, deci cu litoralul maritim și delta Dunării), iar negustorii romani făceau comerț întins în Dacia, având astfel posibilitatea să-i cunoască nemijlocit și tradițiile, cel puțin cele neoculte, inclusiv cunoștințele medicale. Arheologia acestei realități istorice transpiră cu pregnanță în descoperirile epocii preromane, fapt ilustrat în mereu actuala lucrare privind importurile romane în Dacia preromană și importanța negustorilor și a drumurilor comerciale, a profesorului I. Glodariu³.

Existența acestui „centru botanic“, a acestei *stațiuni de plante* în Dacia a fost confirmată de cercetările efectuate anterior pe plan *medical, botanic, lingvistic* de cercetători precum V.L. Bologa⁴, Al. Borza⁵ și H. Mihăescu⁶. Chiar și lingvistul și

³ I. Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei în lumea elenistică și romană*, Cluj, 1974, *passim*.

⁴ V. L. Bologa, simonimele dacice ale plantelor descrise de Dioscoridea pot servi la reconstituirea limbii dacice?, în DR, V, (1927–1928), p. 570–575; *idem, ibidem*, în *Archeion, Archivio di storia della scienza*, XII, 1930, p. 160–170.

⁵ Al. Borza, *Dioscoride și botanica românească*, în *Apulum*, II, (1943–1945), p. 278–281.

⁶ H. Mihăescu, *La versione latina di Dioscoride*, în EDR, VIII, 1938, p. 208–345.

istoricul, cunoscut și apreciat cercetător al limbii traco-dace, cu toată acerbia și mai ales cu ascuțitul său spirit, I. I. Russu conchide următoarele, cu privire la acest centru botanic al plantelor de leac ce-și avea, printre alte centre și un însemnat centru în Dacia nord-dunăreană: „Indiferent de procentajul numelor de plante ce pot fi considerate cu siguranță dace (aparținând limbii traco-dace), sigur este că acestea trebuie să derive de la populația dacică din nordul Dunării (Dacia provincie romană dintre anii 106–271), din al cărui lexic cotidian trebuie să fi făcut parte; cum și unde au putut ajunge la cunoștințele medicilor și erudiților botaniști greci și romani – e o problemă la care e imposibil de dat un răspuns deocamdată, lipsind orice indicație documentară. Explicația ar trebui căutată mai întâi în importanța la care va fi ajuns medicina empirică a dacilor în secolele II–III și din mai înainte, ca și prestigiul ei în lumea greco-romană. Oricum, ipoteza despre originea numelor de „plante dace“ din Dacia Mediterranea (Peninsula Balcanică, organizată după evacuarea Daciei carpatice de către Aurelian, a. 271), de la populațiile traco-romane de aici (ipoteza lui Dečev), nu se sprijină pe nimic pozitiv și nu explică delor numele de „dace“ care nu este întâmplător și nici un simplu termen teritorial-geografic”⁷. Opinia sa că aceste nume de plante dacice din textul operei medico-botanice a lui Dioscorides – „redactată de autor în secolul I e.n., deci înainte de cucerirea Daciei carpatice de către romani“, sunt „*adaosuri ulterioare*“ *adaosuri*, făcute spre sfârșitul secolului al III-lea în manuscrisul copiat în noi ediții“; sinonimele dace fiind luate dintr-un glosar botanic care avea la bază o scriere a lui Pamphilos; în textul (latin) al lui Pseudo-Apuleius, intercalările de sinonime dace s-au făcut (după edițiile Howald și Sigerut) dintr-un glosar botanic din secolul al IV-lea“⁸, ne arată că I. I. Russu vădește un ușor hipercriticism.

Cunoscut fiind faptul că numele de plante dacice „dioscoridiene“ sunt cuprinse în lucrarea lui *Pseudo Apuleius*, scrisă în cursul sec. II e.n., cum a arătat cu limpezime C. Văczi, în lucrarea sa publicată în anii 1968–1969 și 1971, ne indică faptul că acest centru botanic dacic trebuie plasat nu numai în Dacia romană, ci și în Dacia nord-dunăreană, pre-romană. Lista de plante a lui Dioscorides a putut fi doar completată cu nume de plante culese de pe teritoriul Daciei romane. Deci contrar opiniilor anterioare și am adăuga noi, și, lui I. I. Russu, studiul filologic a lui C. Văczi, publicat de C. Daicoviciu, arată că autorul *Pseudo-Apuleius* poate fi identificat destul de probabil cu eruditul Lucius Apuleius Madaurensis din sec. II e.n. sau cu un „alt Apuleius“, dar care a trăit în același secol. Lucrarea *De medicaminibus herbarium* a lui Apuleius a fost scrisă în cursul secolului al II-lea e.n. Cădeau, astfel, ipotezele care plasează datarea celor două liste de plante dacice în secolul III, respectiv în secolul al IV-lea e.n.

Existența acestui *centru dacic*, a acestei stațiuni de plante și a unor comercianți de „droguri vegetale“ (expesia aparține lui C. Văczi) ne îmbie să admitem că farmacopeea dacică a fost cunoscută, că elita medicală elenistico-romană (în secolele I–II e.n.) a cunoscut-o și a ținut cont de ea, introducând-o în sistemul de valori medicale ale lumii respective, lume în care *plantele de leac* jucau un anume rol,

⁷ I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, Buc., 1959, p. 29.

⁸ Idem, *Limba traco-dacilor*, Buc., 1967, p. 45.

chiar de seamă, în prevenirea sau vindecarea bolilor, într-o măsură de însemnătate istorică ce nu trebuie să ne scape, pentru epoca secolelor I–II și a celor următoare. Un fapt, cu consecințe istorice deosebite este salvarea – după unele nu neînsemnate cercetări actuale – de la moartea prin crucificare – subliniem în secolul I e.n. – a lui Isus Christos, tehnică medicală folosită de terapeuții esenieni. E cunoscut că bogatul Iosif din Arimateea, care cumpărat o grădină pentru mormântul lui Isus de pe Muntele Sfânt (Golgota), și în care mormânt Isus a fost „îmbălsămat“, învelit într-o pânză impregnată cu *smirnă și aloe*, din plante cu deosebit de importante calități terapeutice, acestea fiind venite pe drumurile comerciale ce legau Mediterana nu numai spre nord, spre Europa, ci și spre sudul îndepărtat (Marea Roșie, Golful Persic). Faptul e consemnat în scrierile neotestamentare (Evanghelia lui Ioan, 19; 39): „Nicodim, care la început se dusese la Isus noaptea, a venit și el și a adus o amestecătură de aproape o sută de litri de *smirnă și aloe*“, substanțe aromate dizolvate în ulei, ambele substanțe, aloea și smirna fiind folosite pentru tratarea rănilor deschise. Holger Kersten și Elmar R. Gruber⁹, publicând la München, în anul 1992 o lucrare dedicată lui Isus arată cu limpezime rolul terapeutic al plantelor medicinale și cunoașterea lor în epocă, de la care pentru sec. I–II e.n. se adaugă și farmacopeea dacă, după Dioscorides și Pseudo Apuleius: „Prin urmare, ajungem treptat la concluzia că stilul secret al Evangheliei lui Ioan intenționează să dezvăluie un eveniment uluitor cititorului atent, ascunzându-l în același timp celor ignoranți:

⁹ H. Kersten, E. R. Gruber, *Isus?*, Berlin, 1996, p. 283–284: „Contrar părerii unor autori, potrivit căreia aloea menționată de Ioan este *Aloe perri*, trebuie să presupunem că speciile folosite au fost *Aloe vera*. Aceasta din urmă este o plantă care crește în sud-vestul Arabiei și pe Insula Socotra (din care motiv e numită uneori *Aloe secetrina*), unde apare împreună cu alte tipuri de aloea. În sud-vestul Arabiei ea crește nu departe de rutele comerciale civile (s.n.), care unesc sudul Arabiei cu mediterana. Fiind o plantă cămoasă și zemoasă, poate supraviețui fără probleme caravelor și transportului comercial pe mare, fără să se usuce. Se știe că se practica un comerț activ de plante din sud-vestul Arabiei către Palestina și zonele învecinate. Aloea era folosită în medicină și ca tămâie încă din milenii 2–3 î.H. (s.n.). Sucul lipicios al plantei a fost folosit în antichitate mai ales pentru vindecarea rănilor, inflamațiilor și arsurilor. Acest suc se obține prin răzuirea pulpei frunzei din straturile superioare, mai dure. Substanța gălbuie care se scurgea din capetele tăieturii se usca, lăsând o urmă lipicioasă; aceasta ajungea în final pe piața antică de ierburi medicinale ca aloea amară, un compus bogat în fenoli, mai ales în aloină. Cel de-al doilea tip de substanță aromatică aplicat de Nicodim a fost smirna, o rășină provenită din arbuști de genul *Cammiphora* care aparțin Brassicaceelor. Aroma sa a jucat un rol important în vechile ritualuri indiene și orientale. Uleiul de ungere a israeliților conținea, de asemenea, smirna ca parfum de „cel mai nobil tip“ (Exod. 30:23). Vechile însemnări egiptene descriu cum ajungea smirna din tărâmul legendar al Puntului, localizat, probabil, pe coasta Somaliei de azi. Hipocrate îi lăuda puterea dezinfectantă. Smirna este folosită, încă din cele mai vechi timpuri, la vindecarea rănilor. În evul mediu, ea era considerată unul dintre cele mai eficiente tratamente în epidemii și boli infecțioase. Ambele substanțe, aloea și smirna, erau larg folosite pentru tratarea zonelor cu răni întinse, pentru că se puteau transforma cu ușurință în unsoari și tincturi. Unii cercetători susțin că evreii amestecau adeseori smirna cu rășina trandafirului de stâncă. Acest amestec era folosit mai ales pentru pansamente și bandaje. Este clar că trebuie să considerăm aceste amestecuri drept cele mai specifice mijloace pentru vindecarea rapidă și eficientă a rănilor, combinată cu efectul deosebit împotriva infecțiilor, pe vremea lui Isus.“ Cf și G. W. Reynolds, *The aloes of South Africa*, Johannesburg, 1950; A. Rendle Short, *The Bible and Modern Medicine*, Londra, 1953; W. Walker, *All the Plants of the Bible*, New-York, 1957; L. Boulos, *Medicinal plants of North Africa*, Algonae, 1983; I. A. Duke, *Medicinal plants of the Bible*, New-York, 1983 (nouă inaccesibile).

Isus nu trebuia îngropat, pentru că nu murise pe cruce! Autorul textului sau cel care l-a informat, care a fost la „mormântul“ lui Isus și a obținut informații exacte de la Iosif din Arimateea și de la Nicodim, a scris într-un mod care ar arăta oricui știe să citească printre rânduri ce s-a întâmplat, de fapt, în timpul Răstignirii și imediat după ea. Astfel, ne explicăm că s-a regizat un simulacru de înmormântare după tradițiile evreiești, în timp ce, în realitate oamenii încercau „să-l învie pe Isus“ în mormânt, sub supravegherea lui Iosif și a lui Nicodim. Ei nu au încercat acest lucru imitându-i miracolele, ci aplicând arta vindecării medicale¹⁰.

b) Din larga discuție științifică privind plantele de leac la daci, a rămas, după câte ne dăm seama, nevalorificată, o precizare a lui C. Daicoviciu: „C. Daicoviciu (1964) crede că nomenclatura dacică a fost colectată pe timpul și de pe teritoriul Daciei preromane, iar abundența acestor numiri de plante se explică prin faptul că după atestările unor istorici medievali (Iordanes și alții) dacii erau buni cunoscători ai plantelor medicinale, *cunoașterea plantelor fiind împreună și cu cultul lor*“¹¹. „Cunoașterea plantelor fiind împreună și cu cultul lor“ ni se pare, deci, o precizare care implică, fie și ipotetic, o discuție nu lipsită de însemnătate, chiar dacă încheierile ei se vor dovedi ipotetice sau închise.

Comentând scenele CXX–CXXI de pe Columna lui Traian, C. Daicoviciu și H. Daicoviciu ne dau următoarea explicație: „Pentru clipele din urmă pe care le trăiește Sarmizegetuza asediată, Coloana traiană ne înfățișează o scenă de undramatism zguduitor (CXX–CXXI; pl. 60): doi pileați oferă de băut unor luptători ce-și întind dormici și istoviți brațele. Scena fusese interpretată mult mai tragic decât în realitate și anume ca o sinucidere în masă cu o băutură otrăvitoare. E vorba, fără îndoială, de distribuirea ultimelor rezerve de apă, apa constituind o problemă de căpetenie la aceste cetăți, iar lipsa ei devenind fatală pentru apărători“¹².

În ce privește sinuciderea în masă (o sinucidere colectivă rituală?) ni se pare că trebuie exclusă din capul locului așa cum precizau cei doi savanți. Nu respingem nici a doua precizare, apa era vitală în aceste cetăți asediate. Totuși, ipotetic, cum am mai spus, ne cerem permisiunea de a atrage atenția și asupra unei alte interpretări, firește numai pentru o posibilă discuție în acest sens.

Privită atent scena înfățișează pileați, așa cum s-a menționat (probabil preoți daci), împărțind un lichid, o substanță dintr-un vas. Vasul este un mare bol (poate un vas cultic, păcat că nu i se vede partea inferioară, de tipul vasului cu ștampilele *Decebalus per Scorilo* – ?). Desigur aceasta este o observație formală, având în vedere caracterul istoric, dar și artistic al Columnei lui Traian.

Două sunt problemele pe care încercăm să le ridicăm, și anume, discutarea acestei scene într-un cadru mai larg, pe teren indoeuropean, și, în legătură cu folosirea bogatei flore a Daciei, regiune armonios alcătuită din Munții Carpați, piemonturile și câmpiile din jur înconjurată de brâul mareș al Dunării, pe întinsul cuprins al Europei centrale și de sud-est. Cei care au cunoscut, în antichitate, în epoca romană, tainele acestui pământ, credem că nu exagerăm, au fost în primul rând locuitorii săi autohtoni, apoi romanii, și desigur unele neamuri care au trecut prin aceste regiuni.

¹⁰ H. Kersten, E. R. Gruber, op. cit., p. 285.

¹¹ C. Váczi, op. cit., în AMN, VI, Cluj, 1969, p. 118.

¹² C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, *Columna lui Traian*, Buc., 1966, p. 34.

E un lucru arhicunoscut că dacii făceau parte din grupa *satem* a indoeuropenilor, diferiți de grupa *satem* slavă, dar din punct de vedere lingvistic și mai diferiți de cei din grupa occidentală *kentum*. I. I. Russu scria în acest sens despre „Două grupe *satem* deosebite din familia lingvistică indoeuropeană”¹³. Lăsând deoparte originile lingvistice ale geto-dacilor și apartenența lor la grupele estice, o altă realitate istorică se cuvine a fi luată în considerare, o anume, legătură, poate interinfluențare între geto-daci și sciiții-apatârși de *origine iraniană*, origine iraniană subliniată de majoritate absolută a cercetărilor – I. H. Crișan, Al. Vulpe, V. Vasilev.

În lucrarea *Sciiții agatârși pe teritoriul României*, Valentin Vasilev face o analiză largă și cuprinzătoare asupra acestei „*enclave de origine iranică*” de pe teritoriul Transilvaniei¹⁴.

Lăsând deoparte existența unei zone cu decoperiri de *cești tronconice*¹⁵ în arealul nord-pontic, și eventuala lor influență asupra tipologiei ceștii dacice, ne cerem îngăduința să aducem în discuție câteva observații mai apropiate de natura interesului nostru în aceste rânduri.

Astfel în practicile de cult indoeuropene – la iranieni și indieni (arieni) este cunoscută băutura *SOMA*¹⁶, considerată băutura a zeilor sau băutura rituală. Ca băutura a zeilor e considerată ca elixir de *imortalitate* (nemurire), iar ca băutura rituală e utilizată în cadrul unor sacrificii, pentru oficierea libațiilor.

Băutura e suc de stors din planta *SOMA*, care crește în munți, ca plantă agățătoare, semănând după unele opinii cu hameiul, eventual alte plante agățătoare (iedera sălbatică) sau parazitare (vâscul).

După alte opinii *SOMA* se prepară dintr-o ciupercă din familia amanitelor (cu proprietăți halucinogene) – *AMANITA MUSCARIA*, familie de ciuperci cu trei străluciți reprezentanți, cunoscuți până astăzi în botanica europeană:

Amanita Caesarea (Crăiasa sau Crăița), ciupercă de lux, cunoscută în gastronomia antică sale, ca și trufele¹⁸. Pentru consumarea acestei ciuperci – nepermisă sclavilor – aceștia puteau fi chiar omorâți. Are culoare roșie-portocalie, ca miezul galben, bulb și vâl, crește numai în condiții specifice, după 40–60 de zile de temperatură peste 20°–30°C, după ploii abundente și calde. Este una, dacă nu cea mai splendidă și gustoasă ciupercă și din pădurile carpatine.

*Amanita Phalloides*¹⁹ (Uciğătoarea), ciupercă care produce anual peste 100.000 de victime, în special în Europa. Anual sunt congrese mondiale pentru cercetarea și

¹³ I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, Buc., 1959, p. 28.

¹⁴ V. Vasilev, *Sciiții agatârși pe teritoriul României*, Cluj-Napoca, 1980, p. 14 sqq.

¹⁵ Informație amabilă de la S. Dumitrașcu, care, reținea această descoperire din cercetările și studiile efectuate în acest sens de Domnul Dr. Valentin Vasilev.

¹⁶ Cf. V. Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, Buc., 1989, p. 553, s.v.

¹⁷ I. Morariu, T. Toader, *Botanica sistematică*, Buc., 1966, p. 122; cf. și *Baktérium, Alga, Gomba és mohahatározó*, Budapesta, 1991, p. 474–477 (red. Simon Tibor).

¹⁸ Pentru valoarea ciupercilor în gastronomia romană (trufe etc.), cf. G. Carcopino, *Viața cotidiană în Roma la apogeul imperiului*, Buc., 1979, p. 330–331; cf. și N. Lascu, *Cum trăiau romanii*, Buc., 1965, p. 234–235.

¹⁹ Din cele 180.000 de specii cunoscute de ciuperci, dintre care 500 de specii sunt recoltate zilnic (ne referim la ciupercile comestibile), acestea din urmă au fost prezentate în anul 1975 de *Muzeul de Istorie Naturală din Paris*, ca ciuperci folosite în farmacie sau alimentație. În micologia europeană (și

combaterea acestui flagel. Ciupercă otrăvitoare și căreia medicina nu i-a găsit nici un tratament, este mortală. Are culoare verde, miezul alb, bulb și vâl. Se confundă cu alte ciuperci; ciuperca este insidioasă și astfel devine de nerecunoscut și produce iremediabil moartea.

*Amanita Muscaria*²⁰ (Șerpească sau „Moartea muștelor“), ciupercă otrăvitoare, halucinogenă, produce tulburări nervoase, dar nu este mortală. Are culoare roșic, cu buline albe, bulb și vâl.

Această ultimă ciupercă, pentru calitățile sale halucinogene a fost, după unele păreri folosită, uscată și pisată, pentru prepararea SOMEI (sau HAOMEI), băutură rituală, la triburile indoeuropene, în special la cele iranice sau ariene (e amintită în literatura vedică din India).

La pătrunderea arienilor în India, din zona temperată a Eurasiei, în teritoriul musonic (tropical și subtropical), unde această ciupercă, AMANITA MUSCARIA, nu crește, pentru prepararea *Somei-Haomei*, din practicile extatice de tip yoga și altele, arienii au utilizat cenușă de plante, urină și alți ingrediente pentru prepararea acestei băuturi străvechi și rituale la triburile indoeuropene (în speță la arieni).

Revenind la *băutura divină*, SOMA, licoarea care *înlătură moartea, le menține femeilor frumusețea și tinerețea*, iar *bărbaților războinici forța și vigoarea*, era reprezentată în mitologia iraniană de zeul Haoma (zeu al drogării cu băutura haoma; echivalentul băuturii sacre soma a zeilor vedici din India antică).

În *Avesta* (zend avestah), cunoscuta culegere de *texte mitologice și religioase* persane, atribuită lui Zarathustra (Zoroastru), legendarul profet iranian, băutura sfântă se prepara din planta cu același nume – haoma, sădită de zeul suprem *Ahura-Mazda*. În religia populară din Iran, un anume cult al zeului Haoma a supraviețuit până azi²¹. Uzul băuturii haoma (în sanscrită, limba sacră a indienilor arieni – SOMA) aparține practicilor religioase pre-zarathustriene²², fondului epocii indo-iraniene comune. Reforma lui Zarathustra (către anul 1000 î.e.n.) se opunea experiențelor religioase anterioare, condamnând sacrificiile sângeroase și băutul haomei (=soma).

după micologul bine informat Marcel Morlet) există numai trei ciuperci ucigașe, toate trei din familia amanitelor: 1. *Amanita Phalloides*, 2. *Amanita Virosa*, și, 3. *Amanita Verna* (de primăvară, cf. J. Valnet, *Tratamentul bolilor prin legume, fructe și cereale*, Editura Ceres, Buc., 1987, p. 129; cf. R.A. Miller, *Utilizarea magică și rituală a plantelor*, Timișoara, 1996, p. 83–90.

²⁰ Există, de asemenea, șase ciuperci foarte toxice, care nu produc moartea, dintre care două sunt tot din familia amanitelor: 1. *Amanita Muscaria* (moartea muștelor), *Amanita Pantherina* (amanita panteră), *Lepiota Helveola*, *Inocybe Patonillardii*, *Eutoloma Lividinni*, și, *Costinarius Orellanus*. Pentru *Amanita Muscaria* (sindromul muscarian) și *Amanita Pantherina* (sindromul panterinian), cercetătorii Francezi au stabilit, *pentru cele de pe teritoriul Franței* următoarele manifestări ale „otrăvirii“: „Reputația supărătoare a Amanitei – ucigătoare de muște (*Amanita Muscaria*) o constituie proprietățile ei pretins afrodisiace – în realitate, ele dau un delir vesel, după regiuni și după partea consumată din ciupercă (Roger Heim, *Ciupercile din Europa*). Nu este prea primejdioasă, iar în anumite ținuturi (din Italia) se consumă fără urmări deosebite; probabil că substanța veninoasă, microatropina, este concentrată mai ales în cuticula pălăriei. La *Amanita Pantherina* (Amanita panteră) ca și amanita ucigătoare de muște, otrăvirea începe brusc (1–3 ore de incubație): tulburări digestive (arsuri la stomac, vomă, diareea), apoi tulburări delirante (un fel de beție, răsete, halucinații), accese de mânie, mers împleticit, în sfârșit, apatie mintală câteva momente“, cf. *idem, ibidem*, p. 129–130.

²¹ V. Kernbach, *op. cit.*, p. 211, s.v.

²² M. Eliade, I. P. Culiuanu, *Dicționar al religiilor* (cu colaborarea lui H. S. Wiesner), Buc., 1993, p. 269.

Se știe însă că zoroasrismul a sfârșit prin integrarea ritualurilor prezoroastice și a reintegrat cultului *sacrificiile de animale* (inclusiv în cinstea zeului vechi Mithra) și băutura haomei²³, împotriva cărora se ridicase, iar prototipul tuturor arborilor – sau Haoma alb – devine Pomul nemuririi²⁴.

Acest elixir fortifiant, identificat cu *băutura nemuririi*²⁵ – SOMA – HAOMA –, redând bărbaților războinici forța nemuririi, era folosit în ritualurile religioase, ale indoeuropenilor estici, *de iranieni și indienii vedici*, de la care ne-au rămas texte mitologice și religioase scrise și ajunse până la noi.

Prin analogie, credem că s-ar putea interpreta astfel și scenele de cult (de pileați-preoți?) de pe Columna lui Traian, aduse în discuție de noi în rândurile de mai sus, cel puțin ca o ipoteză de lucru, dată fiind nu numai vecinătatea dacică cu sciiții, ci chiar prezența sciiților – agatârși – iranieni – pe teritoriul Transilvaniei. O asemenea influență s-ar presupune nu în momentul de întâlnire a celor două civilizații, ci în cel de topire, de stingere a agatârșilor (poate a elementului elitar, preoțesc, aristocratic) în masa lumii autohtone dacice. Firește, s-ar putea recurge la înțelegerea unor asemenea practici, păstrate din fondul mai vechi – de tradiții și practici asemănătoare (comune?) – indoeuropene. O discuție în acest sens nu este improbabilă cu totul, ci greu de argumentat datorită lipsei unor surse adecvate. Ne-au rămas cele zoroastice și vedice și de aici încercarea noastră în acest sens.

Furia, credem noi, distrugerii sanctualelor dacice, a centrului religios antic din Munții Orăștiei, pare și poate să fi însemnat și concretizarea dorinței imperiale romane de a curma semeția unei religii pe care romanii, în genere toleranți în acest sens, nu o puteau încorpora mentalității lor cultice și poate, ca și în cazul evreilor și a religiei iudaice și a creștinismului în primele sale trei secole de existență, desigur, cu pauze și reveniri, și apoi, chiar și cu înțelegerea politică și religioasă, interesată sau necesară intereselor romane.

c) Un element nu de neluat în seamă, în domeniul memoriei colective, exceptând firește documentația scrisă, îl reprezintă *tradițiile populare*, păstrarea lor îndelungată. Cercetările contemporane de antropologie socio-culturală și nu numai, au pus în valoare apartenența acestora la ilustrarea sâmburelui durabil al istoriei lungi care rezistă schimbărilor curente inerente ale comunităților umane, în primul rând în mediul rural și cu precădere în cel agrar.

E cunoscut cazul vâscului sacru, Creanga de aur²⁶, parazit al stejarului, mărunțului sau prunului de care sunt legate numeroase mărturii din antichitate, de la Eneida lui Vergiliu (VI, 136–148; 205–211), căreia i se atribuiu însușiri homeopatice, socotite remediu pentru vindecarea unor boli sau ruperea vrăjilor, în Bretania, Germania, Suedia. În România e considerată o plantă aducătoare de bine cu ocazia sărbătorilor de Anul Nou, dar și plantă care deschide orice încuietore, supranumită *larba fiarelor* în folclorul românesc²⁷. Cunoscutul savant englez G. Frazer leagă direct legenda crengii de aur din folclorul occidental (britanic și francez) cu practici antice, în

²³ *Idem, ibidem*, p. 277.

²⁴ *Idem, ibidem*, p. 275.

²⁵ V. Kernbach, *op. cit.*, p. 552, s.v.

²⁶ Cf. J. G. Frazer, *Creanga de aur*, I–V, Buc., 1980 (compendiu), traducere de O. Nistor.

²⁷ I. A. Candrea, *larba fiarelor*, Buc., 1928, *passim*.

spetă cu venerația druidică (a preoților celți) pentru vâsc și cu sacrificiile umane care însoțeau cultul druzilor.

O altă plantă păstrată în practicile medicale empirice a multor popoare europene și asiatice este mătrăguna (lat. *Mandragora*), considerată benefică în practicile de inițiere ezoterică și procreație (fiind considerată afrodisiacă). În folclorul românesc această plantă utilizată și azi în mod ascuns în unele comunități rurale e socotită „iarba vieții și a morții”²⁸. Acestea și multe alte plante ar putea constitui indicii pentru completarea listei cu identificările de plante din lista lui Dioscorides cu corespondențe actuale, pe lângă cele care s-au făcut anterior și dintre care amintim: Achilla (coada șoricelului) folosită în tuse și la tratarea rănilor, Equisetum (coada calului) utilă în boli de rinichi, Artemisia (pelinul) în boli de stomac, Arum (aricioaica) în simptomele de „arici” (=angină pectorală) și ulceratii tegumentare, Chelidonium (rostopasca) pentru durerile de ficat, exeme și negi, sau în alte părți pentru vărsat și boli oculare, Helleborus (spânz), utilizat în medicina veterinară și pentru scabie, Hyoscianus (măselarița), care așa cum îi spune și numele ameliorează durerile dentare, marericaria (romanița) folosită în nevralgii, dureri de dinți și de stomac, Plantago (pătlagina) în tuse și răni, Ranunculus (gălbenele) în ulcer gastric și duodenal, Rubus (rugul) în tus grea, boli de rinichi, buboaiie vinete, Verbascum (lumânărica) în icter, Thymus (cimbrisor) în astm, Pteridium (feriga de câmp), tot cu uz veterinar, pentru tratarea păduchilor și căpușelor la oi și lista poate continua²⁹.

Pentru a înțelege fenomenul am întreprins o cetetare de teren (împreună cu o echipă de 5 studenți de la Universitatea din Oradea) în satul Haieu³⁰, județul Bihor, situat la poalele Munților Pădurea Craiului, în vecinătatea Oradiei și a Băilor Felix, sat ce este atestat documentar în anul 1249. Am constatat păstrarea în tradiția și practica țărănească a utilizării plantelor de leac, pentru aproape întreaga gamă a bolilor, cu unele indicii ce ar putea să conducă prin cercetări comparative viitoare din sate situate în Crișana, zona centrală a Munților Apuseni și Transilvania intracarpatică la eventuale identificări a plantelor de leac, dacice transmise îndelungat. Amintim aici că mai ales domeniul *ascuns* al practicilor populare îl vom viza în viitor, prin cercetări în satul Haieu și apoi și în alte sate, dat fiind faptul că pudoarea colectivă dezvăluie cu greu aceste practici. În acest sens amintim faptul relevat cu greu al combaterii *păduchilor*, practică folosită prin utilizarea unui decoct de frunze (uneori și rădăcină) de iederă³¹.

Redăm în cele de mai jos câteva observații făcute de noi prin cercetările socio-antropologice din satul Haieu. După cum am mai precizat, satul Haieu, unul din

²⁸ M. Eliade, *De la Zalmoxis la Ghingis-han*, Buc., 1980, p. 222; cf. și *idem*, *La Mandragora et les mythes de la naissance miraculeuse*, în *Zalmixis*, III, 1940–1941, p. 3–48 (nouă inaccesibilă).

²⁹ C. Văczi, *Nomenclatura dacică a plantelor la Dioscorides și Pseudo-Apuleius (partea III)*, în AMN, VIII, Cluj, 1971, p. 109–135.

³⁰ C. Suciuc, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I, Buc., 1976, p. 281 (cf. și *Documente privind istoria Transilvaniei*, C. vol. I, Buc., 1952, indice, s.v).

³¹ Informația ne-a fost transmisă de țăranul V. Todincă (originar din satul Tărcăița și căsătorit în satul Cordău, de lângă Haieu), vânzător de plante medicinale, de leac, pe piețele orădene, în prezent decedat. Informație amabilă din partea Doamnei Iacinta Chiriac, de la Muzeul Țării Crișurilor, căreia îi mulțumim și pe această cale.

cele mai vechi sate atestate în județul Bihor, este situat aproape de Oradea și practic în continuarea Băilor 1 Mai și la mică distanță de alte băi renumite și bine cunoscute – Băile Felix. Cercetarea noastră s-a desfășurat sub forma unei anchete de antropologie socio-culturală pe baza unor formulare. Din statisticile obținute prin bunăvoința Primăriei comunei Sânmartin, de care aparține satul, și din activitatea de teren am constatat că cea mai mare parte a populației este alcătuită din persoane tinere, însă cu precizarea că locuitorii vârstnici și chiar de vârste înaintate a satului au o admirabilă vitalitate și o memorie bine păstrate. Un mare procentaj al populației este alcătuit din persoane venite din alte sate, de pe raza Bihorului, chiar din Oradea, mulți tineri plecând de aici la rândul lor. Localitatea se prezintă ca un sat frumos, cu multe case noi și firește, cu influențe din partea orașului și a băilor. Am constatat păstrarea, și deci cunoașterea unor obiceiuri legate de riturile de trecere, în principal nașterea, căsătoria și moartea. Dar și mai important, și relevant pentru lucrarea de față, este folosirea în practica curentă a medicinei populare, empirice a unor plante de leac ce se regăsesc și pe listele de plante a lui Dioscoridees și Pseudo-Apuleius. Dintre acestea vom aminti câteva (lista fiind mai amplă): pelinul (*Arthemisia Absinthum*) folosit în special în tusea convulsivă; rostopasca (*Chelidonium Majus*), studiată și de V. Bologa datorită vechimii în utilizarea ei în bolile oftalmologice, utilizare regăsită și încercetarea noastră de teren, alături de cea în bolile digestive, reumatismale; cimbrisorul (*Thymus Serpyllum*) ca leac în varicele membrelor inferioare; mușețelul (*Matricaria Chamomilla*) preparat ca ceai în diverse afecțiuni inflamatorii. Se folosește mult și menta (*Menta Piperita*) în tulburări digestive, varza (*Brassica Oleacea*), extrem de uzitată pe tot teritoriul Bihorului, și din Experiență proprie, și în Vrancea pentru tratarea unor boli tegumentare și cu reale efecte terapeutice sau în t.b.c. (conținut mare de vitamina C); cu specific local și cu rol de panaceu universal am întâlnit mărul lupului; se mai folosesc și: sunătoarea, coada calului, cozile de cireșe și vișine, coacăzele negre, murele, chiminul, usturoiul, gălbenelele, păducelul etc. Investigația noastră în satul Haieu, ce va fi completată, așa cum am arătat, cu alte studii în Munții Apuseni, ne confirmă o zonă bogată în plante medicinale, arta cunoașterii, culegerii, conservării și utilizării în scopuri terapeutice a ierburilor fiind transmisă din bătrâni, însemnătatea simbolică nemodificată a acestora păstrându-se, poate de mii de ani.

În încheierea rândurilor noastre ne cerem îngăduința de a preciza următoarele:

a) cercetările privind lista plantelor daice de leac din operele medicale ale lui Dioscorides și Pseudo-Apuleius au fost culese din Dacia și au pătruns în repertoriul „universal mediteranean“ medical în secolele I–II e.n, firește ele fiind cunoscute în Dacia, un rol important în argumentare deținându-l cercetările arheologice, care ne prezintă – și cartea lui I. Glodariu rămâne un model în acest sens – importurile elenistice și romane în Dacia în aceste secole, rolul negustorilor și a drumurilor comerciale care legau teritoriile carpato-danubiene cu sudul mediteranean, elenistic și roman;

b) că plecând de la o mică și modestă hermeneutică a gândirii și părerilor lui C. Daicoviciu, că aceste plante de leac erau întrebuințate în exercitarea practicilor de cult la daci și prin analogii cu știrile transmise de textele cultice iraniene ale zoroastrismului și cele vedice, întărite de prezența efectivă a sciților-agatârși în

Transilvania, unele plante s-au utilizat în prepararea unui elixir al bărbăției eroice și al nemuririi la daci. Și ne referim, ipotetic firește, la utilizarea ciupercilor, plante inferioare, dar de o bogăție necuprinsă în pădurile și codrii Daciei, pentru prepararea acestei băuturi divine. În acest sens am încercat să propun această explicație celor două scene de pe Columna lui Traian (CXX–CXXI), reamintind observația lui C. H. Daiciviciu, că cei care distribuie băutura sunt pileați (preoți), și,

c) că nu considerăm încă închis drumul cercetărilor socio-antropologice în satele ardelenene pentru a încheia un demers privind utilizarea îndelungată a unor plante de leac din flora spontană, atât de bogată și de diversă a Daciei, care sunt, firește influențate de transformările moderne (mai ales defrișarea pădurilor și poluarea etc.), utilizare care este aceeași până azi.

L'ETHNOIATRIE DANS LA DACIE PREROMAINNE (PLANTES MEDICINALES)

Résumé

Ayant comme source les anciennes recherches historiques, l'étude attire l'attention sur trois aspects:

a) la large surface, orientale et énélistique-romaine, sur laquelle sont présentées, pour leurs qualités les plantes médicinales (de Théophraste à Dioscorides et Pseudo-Apuleius).

b) l'utilisation des plantes médicinales par les médecins-prêtres à l'occasion de leurs pratiques religieuses, de culte et pour la guérison des malades (y compris les champignons; voir le cas de l'AMANITA MUSCARIA) et

c) la persistance de ces pratiques de culte et médicales sur un large espace temporel, quelquefois avec leur utilisation dans la médecine populaire, par la conservation ininterrompue des traditions, à la longue, quelquefois jusqu'à nos jours.